

Новица ВЕЛЈАНОВСКИ

ДОКУМЕНТ ОД ПРЕЗИДИУМОТ НА АСНОМ ЗА ОРГАНИЗИРАЊЕ И ДЕЛУВАЊЕ НА НАРОДНАТА ВЛАСТ ВО МАКЕДОНИЈА ВО 1944 ГОДИНА

Истражувајќи во фондот на документи за АСНОМ, пронајдовме и еден до сега необјавен документ од Президиумот на АСНОМ, настанат во првите денови по ослободувањето на Македонија. Документот всушност е извештај за мерките што Президиумот на АСНОМ и другите органи ги преземаа во текот на НОВ и првите денови по ослободувањето за воспоставување на народната власт, односно, за уредување на слободен стопански и општествен живот во Републиката. Извештајот е составен на 14 декември 1944 година и е испратен до Националниот комитет за ослободување на Југославија (НКОЈ) во време кога народноослободителната војска и сите народи на Југославија воде тешки борби за дефинитивно ослободување на земјата.

Станува збор за мошне исцрпен документ, пред сè, интересен за проучување на состојбата во Македонија непосредно пред нејзиното ослободување и набргу по ослободувањето, како и за воспоставувањето на системот на новата народна власт во новата македонска држава.

Во ноември 1944 година во Македонија се ослободуваат повеќе градови, меѓу кои и главниот град на Македонија Скопје. По ослободувањето на Скопје, во него се пресели Президиумот на АСНОМ и ја продолжи работата во слободниот град. Тој веќе на 25 ноември ја одржа свјата XI-та седница (прва во слободното Скопје) и разгледа мошне важни прашања и проблеми што беа присутни веднаш по ослободувањето. На седницата од 7 декември Президиумот констатира дека „непријателот е истеран од нашата земја“¹⁾ (се мисли на Македонија — Н. В.) и е донесена одлука за свикување на Второто заседание на АСНОМ.

---

1) Зборник АСНОМ, док. 154, с. 512.

Иако одделни проблеми се присутни и во одделни документи што се објавени, овој документ како извештај на Президиумот до НКОЈ содржи мошне синтезиран приказ на положбата во Македонија, па затоа го објавува во целост.²⁾

П Р И Л О Г

ДО НАЦИОНАЛНИОТ КОМИТЕТ ЗА ОСЛОБОДУВАЊЕ НА ЈУГОСЛАВИЈА, БЕЛГРАД

Од своето доаѓање во Скопје³⁾ Президиумот на АСНОМ одржа четири седници.⁴⁾ Бидејќи земјата беше разрушена и запустена, од самиот почеток се поставија со целата своја острина многу проблеми, кои требаше итно да се решаваат.

I. ОРГАНИЗАЦИОНОТО ПРАШАЊЕ

Во прв ред пред Президиумот на АСНОМ се постави прашањето за организирање на нашата нова власт т.е. организирање на НОО. Во тој поглед постигнавме добри резултати. Се организирани НОО на територијата на целата ослободена Македонија, со мали исклучоци во некои села во северо-западната Македонија, кои се наоѓаа под германско-албанска окупација. Констатирано е дека организирањето на овие одбори наишло на мошне добар прием кај народот. Во многу НОО-и сè уште не можат правилно да ја сфатат својата улога и во нивната работа сè уште се чувствуваат извесни слабости. Тие слабости донекаде се резултат на сè уште слабата поврзаност што постои меѓу општинските и околиците НОО, потоа на околиците и обласните, па дури и обласните НОО и Президиумот. Да би се ставил крај на оваа состојба, Президиумот реши да свика една конференција меѓу Президиумот и сите обласни НОО⁵⁾. На конференцијата се повикани сите претседатели, секретари и началници кои дојдоа со подготвени реферати за состојбата

---

²⁾ Документот е пишуван на српскохрватски јазик. При преводот се трудевме да ја зачуваме неговата оригиналност, меѓутоа на одделни места беше нужен слободен превод.

³⁾ Последната седница надвор од Скопје (X), Президиумот на АСНОМ ја одржа во Прилеп на 13 ноември 1944 година, т.е. на денот на ослободувањето на Скопје, а потоа истиот се префрлува во Скопје.

⁴⁾ Во Скопје, Президиумот на АСНОМ ги одржа: XI-та (21. XI), XII-та (1. XII), XIII-та (3. XII) и XIV-та седница (15. XII 1944 г.).

⁵⁾ Решение за свикнување на конференцијата за која станува збор е донесено на седницата на Президиумот што се одржа на 1 декември 1944 година во Скопје; Зборник АСНОМ, Скопје, 1964, док. бр. 140, с. 494.

на сите сектори на дејноста во сите области. Конференцијата беше свикана за 8 в.м. и траеше до 10 о.м. Освен членовите на Президиумот, на конференцијата зедоа учество и главните референти од одделни поверенства. Откако ги ислушаа извештаите на обласните одбори, се разви дискусија по сите актуелни прашања, во која зедоа учество скоро сите учесници на конференцијата. Со резултатите на конференцијата Президиумот е задоволен, дека тоа му даде можности детално да се запознае со положбата во сите делови во Македонија, да ги утврди добрите и слабите страни во работата на НОО, а истовремено да ги запознае одговорните другари од обласните одбори за линијата на Президиумот во организирањето на обновата на нашата разорена земја.

II. ПРАШАЊЕТО НА ИСХРАНАТА

Со ова прашање президиумот долго време се занимава. Прашањето за исхрана на населението и војската и денес е едно од актуелните прашања кај нас. Македонија и во нормално време во потполност не можеше да ги задоволи потребите на населението во исхрана. Денеска разрешувањето на тоа прашање е отежнато и поради страшно лошата состојба на нашите комуникации, наполно разорени од окупаторот, што во голема мера го отежнува правилното распоредување на постојните резерви од храна. Инаку, во приближната проценка, во Македонија има жито да се задоволат потребите од леб до крајот на март идната година, вклучувајќи ги тука и потребите на војската. Што се однесува до месо, зеленчук и другите производи, се смета дека потребите можат да бидат задоволени. Поради тоа Президиумот реши исхраната да ја организира не врз база на реквизиција и ограничени давачки, кои беа спроведувани од окупаторските власти и кои мошне се омрзнати кај народот, туку на база на помала или поголема слобода во продажбата на тие производи, само Президиумот си го резервира правото да ги нормира цените на тие производи на една праведна висина, да би се избегнала шпекулацијата со нив. За да се добие јасна претстава за вистинската состојба во поглед на резервите од храна, Президиумот отпечати посебни формулари — декларации и ги испрати на сите НОО-и, во најкус рок да јават какви им се резервите и какви потреби имаат. Освен тоа, Президиумот им стави во задача на сите НОО-и при секој одбор да организираат еден фонд за исхрана, кој ќе се употреби само во краен случај и по исклучителна наредба на Президиумот. За помош на семејствата на загинатите партизани, воените инвалиди и мобилизираните војници Президиумот одреди сума од 30 милиони лева. Освен тоа, донесе решение да се одложи плаќањето на кирија од страна на службениците и работниците додека не се реши прашањето на нивните надници и плати.

III. ПРАШАЊЕТО НА ФИНАНСИИТЕ

Президиумот на ова прашање му посвети една специјална седница⁶⁾. Бидејќи тоа прашање е мошне деликатно и не може да се решава независно од неговото решавање за цела Југославија, а од друга страна да се чува додека тоа биде разрешено за целата земја не е возможно, Президиумот реши да преземе извесни привремени мерки односно некои акутни финансиски проблеми, кои не трпеа никакво одлагање бидејќи секое одлагање би можело да има тешки последици за стопанството.

1. Прашањето на валутата

Во Македонија имаме две валути кои важат како законско средство за плаќање: бугарскиот лев и албанскиот лек. Бидејќи политиката на инфлација во Бугарија продолжува, се врши спекулација со злато, поради што Президиумот реши да му предложи на Националниот комитет за ослободување на Југославија, што побргу да изврши штемплирање на левовите и лековите за да се избегне евентуалното обезвреднување на сегашната куповна сила на тие монети. По тоа прашање Поверенството за финансии при Президиумот ќе направи специјален извештај за Националниот комитет.

2. Прашањето на буџетот

Президиумот реши од 1 јануари 1945 година ниту едно поверенство, ниту пак НОО да не го продолжи небуџетското примање на приходи и трошење на расходи. Според тоа, почнувајќи од 1 јануари 1945 година сите поверенства и сите НОО треба да му ги приложат на Президиумот сите предлог-буџети најмалку за еден месец (дванаестина) на одобрение. Бидејќи за сега поради нерешеното валутно прашање, на товар на нашиот буџет треба да падне и издршката на војската, побаравме од Главниот штаб на Македонија и тој да го предложи својот буџет.

3. Прашањето на државните приходи

За подмирување на државните потреби во пари Президиумот реши да распише: а) Еднократен данок на сите чисти приходи на даночните плаќачи за последните триипол години, а по следната прогресивна даночна стопа: за чист приход до 100.000 лева, се ослободува од данок. За чист приход од 100.000 до 500.000, се зема 10%; од 500.000 до 1.000.000

---

⁶⁾ Ова прашање е разгледано на тринаесеттата седница на Президиумот од 3. XII 1944 кога е разгледан извештајот од поверенството за финансии.

12%; од 1.000.000 до 2.000.000 15%; од 2.000.000 до 3.000.000 20%; од 3.000.000 до 8.000.000 25% и над 8.000.000 30%. б) Да го задржи прирезот на алкохолот и луксузните предмети утврдени по бугарските закони. в) Да воведи привремен монопол на откупот на тутунот и производството на цигари, додека истиот не се организира од централната влада. Ова решение е донесено од следниве причини: Централната влада не ќе може да учествува во откупот на тутунот, ако до откупот не го реши валутниот проблем, дека за сега, во Македонија откупот може да се изврши само со левови. Според тоа ние сме принудени со свои сопствени средства да го извршиме овој откуп и да го организираме неговото преработување во цигари, доколку тоа нам ни го дозволи капацитетот на нашите фабрики, а остатокот да се испрати во фабриката за цигари во Ниш. Во поглед на самиот откуп Президиумот е исправен пред мошне тешка задача, дека треба во рок од 2 месеца за таа цел да собереме околу 1.000.000.000 левови. Инаку, тутунските станици на државните монополи се секаде организирани и спремни да ја примат овогодишната берба на тутунот. г) Президиумот реши да се извршат сите подготовки за распишување на еден државен доброволен заем, со 3% камата, во рок од 5 години, кој би се распишал по собирањето на данокот.

4. Прашањето на службеничките плати

Ова прашање уште не дефинитивно решено. До неговото решавање Президиумот реши да им подели за м. декември на сите службеници без оглед на категоријата, кои се затекнаа во наша служба на 1 декември оваа година, еднократна помош од 4.000 лева за неженети, 6.000 лева за женети без деца, ако жената не работи, и плус по 1.000 лева за секое дете до 15 години.

5. Решено е исто така да се повикаат сите приватни банки, да ги отворат своите шалтери и да ги исплатуваат штедните влогови до 10.000 лева како да и се повикаат должниците да можат да ги исплатат своите приватни или државни долгови, заеми итн.

IV. ЕКОНОМСКИТЕ ПРАШАЊА И ПРАШАЊЕТО ЗА ОБНОВА НА ЗЕМЈАТА

На економските прашања, како и на прашањето за обнова на земјата, што се во тесна врска, Президиумот исто така им посвети сериозно внимание. За таа цел Поверенството за народно стопанство при Президиумот издаде брошура наменета главно на НОО-и во која се дадени детални инструкции по сите прашања што влегуваат во доменот на неговиот сектор. Оваа брошура исто така е веќе испратена до НКОЈ за да се запознае со мерките што ги превзеде Президиумот за оживување на стопанската дејност кај нас. Затоа ние овде нема подробно да ги изнесеме сите мерки, а само ќе ги споменеме основните проблеми.

1. Прашањето на земјоделството

Најактуелните проблеми на полето на земјоделството се проблемите на есенската сеидба, исхраната на добитокот преку зимата и обработката на државните имоти. За сите овие прашања на НОО им се дадени детални инструкции од страна на Поверенството за народно стопанство. Поради тоа што скоро целата есен на нашата територија се водеа воени операции, селаните не стигнаа во целост да ја извршат својата есенска сеидба. Сепак благодарение на поволното време во текот на втората половина на ноември и декември, селаните донекаде успеаја да го надоместат изгубеното време и според приближните податоци до сега е веќе засеано преку 70% д земјата наменета за есенска сеидба. Исто така останаа необработени и државните имоти, бидејќи селаните се исплашија дека земјата што ја добија од бугарските власти во наполица ќе им биде одземена од нивните бивши сопственици — колонисти. На НОО-и веднаш им се дадени инструкции повторно да го дадат тој имот во наполица за да не остана истата необработена до дефинитивното уредување на тоа прашање.

2. Прашањето на трговијата

Главен проблем во трговијата беше проблемот на цените на затекнатата стока, како и проблемот за добивање на нова стока. Раководејќи се од тоа што кај трговците се затекна извесна количина стока која беше купена на слободниот пазар, по мошне ефтини цени преку бугарското Министерство за трговија по „наријат“ и бидејќи таа стока нашата индустрија не ја произведува а тешко може да се добие од странство, Президиумот издаде наредба целата оваа „наријатна“ стока да се декларира пред градските или околинските НОО-и од кои ќе биде нормирана и распределена. Целата друга стока што се наоѓа кај трговците, може слободно да се продава по произволни цени, само трговците се должни да ја изнесат за продажба и да ја етикетираат. За добивање на нова стока од странство Президиумот му се обрна со писмо на Националниот комитет кој раководи со надворешната трговија на целата земја. Од Националниот комитет е веќе добиено одобрение нашите трговци кои што имаа купена стока во Бугарија пред превратот да можат да одат таму и истата да ја пренесат во Македонија.

3. Прашањето на индустријата

Најактуелни проблеми за нашата индустрија се проблемите на сировините и погонскиот материјал. Засега Президиумот остави овие сировини, кои се произведуваат кај нас и кои главно се селски производи, да се продаваат слободно на пазарот. До колку некои сировини (на пример памук и волна) не можат да бидат потполно преработени

во Македонија, каде немаме предилници, решено е истите да се испратат во Лесковац, Грделица или Параќин со цел да се испредат во тамошните предилници и повторно да ни се вратат за да бидат исткаени во нашите фабрики. Што се однесува до погонскиот материјал, во поглед на нафтата и нејзините деривати потполно сме зависни од увозот од странство и немаме скоро никакви резерви. Нешто малку нафта што остана се искористува за сообраќај главно за потребите на нашата војска. Впрочем, за тоа благовремено го известивме Националниот комитет. Во поглед на јаглен исто така оскудеваме, но бидејќи секаков железнички сообраќај е сопреен, а се преземени мерки сите наши рудници за јаглен да се оспособат за работа се надеваме некако да ги задоволиме нашите потреби во тој поглед. Во тоа донекаде ќе ни помогне, барем за Скопје, каде што е концентриран добар дел од нашата индустрија, електричната централна во Матка која остана нештетена.

4. Прашањето на рударството

Македонија е доста богата со руда и има повеќе рудници чиешто производство е доста зголемено во текот на војната од страна на германскио токупатор. Бидејќи пред војната тие рудници беа главно дадени со концесии на странски фирми, Президиумот ги презеде сите мерки да биде зачуван целиот нивен инвентар и евентулно, каде што тоа е можно да се продолжи со работата.

V. ПРАШАЊЕТО НА СООБРАЌАЈОТ

За состојбата на нашите комуникации накусо веќе ве известивме. Скоро сите мостови па и пропусти, како железнички така и патни се разрушени. Цели километри железнички линии се наполно разрушени со специјален плуг за уништување на железнички линии. Скоро сите локомотиви и вагони се уништени. Моторни и сообраќајни средства скоро никакви немаме. Главниот штаб му стави на располагање на Президиумот околу 40 камиони и неколку лесни коли и тоа е сè за цела Македонија, тоа се сите моторни возила околу 120 на број што се мобилизирани. Треба да се има предвид дека и од овој број најмалку една третина постојано се наоѓа на поправка во работилници и дека нивниот број при ваквата состојба на патиштата ќе се зголемува а нема да се смалува. Според тоа, прашањето на сообраќајот кај нас се јавува како едно од најболните прашања, ако не е најболно. Поради тоа Президиумот презеде строги мерки за да се воспостави сообраќајот што побргу. Ги мобилизира сите инженери, техничари, железничкиот и поштенскиот персонал, како и сите технички и машински работилници. Но средствата со кои располагаме се апсолутно недоволни за да можеме сами да најдеме излез од овие тешкотии на кои наидуваме во тој поглед. **Ова прашање не е дефинитивно решено и сега се**

наоѓа во проучување. (Подвлечено во оригиналот — Н. В.). И за тоа Поверенството за сообраќај при Президиумот ќе ви испрати подетален извештај.

VI. ПРАШАЊЕТО НА ПРОСВЕТАТА

Со оглед на последните прилики што во последно време владееја во Македонија, организирањето на просветата исто така наиде на сериозни тешкотии. Главната тешкотија е во тоа што недостига учителски кадар. За да се преброди таа тешкотија Президиумот ги повика сите студенти и ученици од VI—VII и VIII клас што не се наоѓаат во редовите на народната војска да се јават доброволно за учители додека сите ученици, кои завршија гимназија или се наоѓаат на студии ги мобилизираат за учителска служба. За да се оспособат сите ученици за учителска служба се организираат учителски курсеви скоро во сите градови. Некои од овие курсеви се веќе завршени и голем број учители се испратени на работа. Така, и покрај сите тешкотии, скоро сите основни училишта во Македонија се отворени и се извршени сите подготовки во почетокот на идната година да се отворот и гимназиите. Исто така Президиумот реши да отвори, засега само во Скопје, Музичка академија, Срдно-учителска школа и Учителска школа. За тоа на каков принцип ќе биде организирана нашата настава, Поверенството за просвета ќе му испрати детален план на Националниот комитет и ќе го консултира неговото мислење. За составување на македонската азбука. Поверенството за народна просвета формира една комисија од најдобрите стручњаци и познавачи на македонскиот јазик, која засилено работи на составувањето на азбуката која би одговорила на духот на македонскиот јазик. Таа наскоро треба да излезе со свој предлог. За да може комисијата што поуспешно да ја заврши својата работа, Президиумот реши да го повика од Москва прочуениот словенски филолог и познавач на балканските јазици Бернштајн. Исто така, сериозен проблем за нас преставува и проблемот на учебници и училишни книги. За да се справи со тој проблем Президиумот одлучи да нарача од Советскиот Сојуз да ни испратат нивни учебници, методски напатствија и наставни планови, и се надева дека тие ќе му бидат испратени.

VII. ПРАШАЊЕТО НА УПРАВНАТА ВЛАСТ

По прашањето за организирање на управната власт, мораме да признаеме дека до сега најмалку е сторено. Основните недостатоци, констатирани во почетокот на овој извештај, односно слабата поврзаност помеѓу еден одбор и Президиумот и помеѓу самите одбори меѓу себе, многу придонесе оваа толку важна служба сè уште да не е организирана како што треба. На конференцијата е констатирано дека дури и некои обласни НОО-и уште немаат свои началници за управна служба и според тоа самото организирање на

управната власт во таа област мора да трпи од тоа. Поради тоа Президиумот го задолжи Поверенството за внатрешни работи да го проучи прашањето за реорганизирање на народната милиција и донесување на една наредба за регулирање и реорганизација на должностите на целокупната внатрешно-управна власт.

14 декември 1944 год., Скопје

Секретар⁷⁾

---

⁷⁾ Документот не е потпишан од Секретарот на Президиумот. Веројатно поради тоа што писмото е копије од истото испратено во Белград. Во ова време секретар на Президиумот беше Страхил Гигов. Документот се чува во Архивот на Македонија, Скопје, фонд АСНОМ (необработени документи).